

Knockout

- eller: Kan dansk arkæologi lære af svenskerne og nordmændene?

Af Jes Martens, mag.art., ph.d. i forhistorisk arkæologi.

I Danmark er det staten, der betaler, når en privat entreprenør støder på fortidsminder i forbindelse med jordarbejde. Til det formål afsættes årligt et beløb på 8,3 mio. kr. på finansloven til dækning af arkæologiske undersøgelser i forbindelse med de såkaldte P-sager. I år blev Rigsantikvaren præsenteret for en regning på ca. 8,5 mio. kr. fra en enkelt sag af denne type. Systemet er slået knockout.

Diagnose

Økonomien er ethvert systems blodomløb. Fungerer det ikke, sygner systemet hen eller dør. Den økonomiske basis i dansk arkæologi er uhyre kompliceret både at overskue og styre. I selve undersøgelsesledet, frontlinien om man vil, opererer man med "O-sager", "P-sager", "frivillig finansiering" osv. Rigsantikvaren tildeler midler til undersøgelser i "P-sager", men der forudsættes en vis samfinansiering med undersøgelsesinstitutionen - ikke mindst på forundersøgelsesstadiet. Museerne, der står for de arkæologiske undersøgelser samt forarbejde, efterbehandling, opbevaring og formidling, samfinansieres af kommune, amt og stat. Grundlaget for denne samfinansiering er et kompliceret regnestykke, hvor de lokale myndigheder forsøger at slippe så billigt som muligt samtidig med, at de søger at sikre det størst mulige statstilskud. Situationen kan blive yderligere kompliceret i de områder, hvor flere kommuner går sammen om at drive et museum, eller hvor et museum er finansieret af en kommune, men har det arkæologiske ansvar for nabokommuner, der ikke vil være med til at finansiere museet.

Loven er systemets eksistensgrundlag. Den foreskriver finansieringen, fastlægger opgaverne og giver beføjelser til indgriben, hvor det er nødvendigt. Også her er den danske lovgivning ganske kompliceret. Kulturmindeerne administreres under tre lovkomplekser fordelt på to ministerier. De permanent fredede, faste kulturminde omfattes af naturfredningsloven og permanent fredede bygningsværker af bygningsfredningsloven (disse lovkomplekser sorterer under Miljøministeriet), medens ikke-permanent-fredede kulturminde omfattes af museumsloven, der sorterer under Kulturministeriet. De for arkæologien særligt interessante dele af museumsloven er samlet under kapitel 6 -særligt § 26 og § 28. Vigtigt for forståelsen af de aktuelle problemer er, at der i udgangspunktet er tale om nødparagraffer. De antikvariske myndigheder bringes først ind i billedet, når skaden er sket. I forbindelse med fordelingen af de arkæologiske opgaver, har de statsanerkendte lokalmuseer indgået frivillige aftaler med Statens Museumsnævn, og gennem disse aftaler forpligter museerne sig *oftest* til at kontrollere lokalplaner, anlægsplaner og ansøgninger om råstofudvinding (jvf. Hertz 1984, p. 9ff). Der er imidlertid ingen lovhjemmel for dette arbejde eller for en hørings- eller indsigelsesret i forbindelse med udarbejdelse af lokalplanerne. Dette placerer arkæologien i en uheldig rolle som bremseklods på igangsatte eller færdigplanlagte projekter.

Fagmiljøet er den ilt, der kræves for at et system kan udvikle sig kreativt og frugtbart. I den danske museumsverden er knapt 50 museer tildelt et geografisk arkæologisk ansvarsområde. Museernes ansvarsområder varierer fra en lille, tætbebygget kommune i Nordøstsjælland til et helt amt i Jylland. Den faglige bemanning på museerne varierer tilsvarende fra én faguddannet arkæolog op til et halvt dusin. Der er tale om en atomisering af den arkæologiske fagkreds uden sidestykke i Nordeuropa. For at råde bod på dette har man skabt institutioner som Dansk kulturhistorisk Museumsforening (DKM, der afholder det årlige Fuglsø-møde), Museumshøjskolen og Det Arkæologiske Nævn (DAN).

Alligevel sidder arkæologen det meste af tiden isoleret på sin arbejdsplads uden den inspiration og støtte, den daglige omgang med fagkolleger giver. Dette er i høj grad med til at vanskeliggøre opfyldelsen af den forskningspligt, der er pålagt de statsanerkendte museer. Denne struktur bevirker også, at plejen af kulturminde bliver uensartet og usammenlignelig. Det rammer i sidste ende forskningen, da registrering, prioritering og undersøgelsesmetoder ikke kommer til at give et repræsentativt billede af de forskellige geografiske ansvarsområder.

Sammenfattende kan dagens situation beskrives som både utilfredsstillende og uheldig. Den udøvende myndighed inden for kulturmindeplejen har et uoverskueligt og utilstrækkeligt økonomisk grundlag. Lovgivningen er uklar og umoderne og bringer kulturmindeplejen i en ubehagelig forsvarsposition uden hjemmel for aktiv og offensiv handling. Endelig er strukturen kvælende for fagets udvikling og opfyldelse af forskningsforpligtelser.

Svenske og norske fordele

I vore nordiske broderlande står kulturmindeplejen anderledes stærkt. *Finansieringsprincippet* er alment kendt og frygtet i Danmark - nemlig den at "skadevolder betaler". Argumenterne imod denne model er kendte og alment accepterede blandt danske museumsfolk: Det vil skabe et uhensigtsmæssigt modsætningsforhold mellem entreprenørerne og kulturmindeforvaltningen, det vil ramme landbrugere og mindre private anlægsarbejder urimeligt hårdt osv. Positive argumenter er sjældnere hørt - men det betyder langt fra, at de ikke skulle findes: En selvbetalerordning vil i kombination med en styrket lovgivning alt andet lige betyde en øget bevidsthed om kulturminde og et øget ønske om at undgå at komme i konflikt med kendte kulturminde. En nødsituation, som den rigsantikvaren blev bragt i med parkeringskælderens i Ribe, er således utænkelig i Norge og Sverige - den mest sandsynlige udgang ville være, at Ribes kulturlag ville være blevet bevaret for eftertiden. Som det er i øjeblikket, er det gratis for private entreprenører at forgribe sig på vore fælles kulturminde, og det er risikofrit for de lokale myndigheder at godkende byggeplanerne, da regningen blot sendes til staten.

Lovgivningen i Norge og Sverige er betydelig mere fremsynet end den danske (1). I begge lande er alle kulturminde fredede i det øjeblik de erkendes (§2-6 i den norske og kapitel 2, §1-2 i den svenske lov). I begge lande inddrages de antikvariske myndigheder automatisk i tilfælde af forandring af jordanvendelse (byggeri, nydyrkning, skovrejsning og lign.). I begge lande skal der ansøges om dispensation før et kulturminde kan fjernes, eller der kan gøres indgreb i dets umiddelbare omgivelser (§8 i den norske og §12 i den svenske lovgivning). Dette giver kulturmindeforvaltningen en offensiv udgangsposition samtidig med, at systemet tilskynder dispensationsansøgeren til at tænke i bevaringsbaner.

Fagmiljøet i vore to nabolande er samlet i betydeligt større miljøer end de danske takket være en mere centralistisk struktur. I Norge findes således kun landsdelsmuseer med arkæologisk myndighed i fem byer: Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø. I Sverige findes der ganske vist en række lokalmuseer med arkæologisk undersøgelsesvirksomhed og nogle få private undersøgelsesenheder, men Riksantikvarieämbetets arkæologiske enhed "Uppdragsverksamheten" (i daglig tale forkortet UV) er dog langt den største arkæologiske aktør. Fælles for de svenske og norske arkæologiske undersøgelsesinstitutioner er således, at de generelt er betydeligt større end de danske paralleller. Det giver ikke blot de enkelte arkæologer et større fagmiljø, men muliggør også metodeudvikling, faglig ajourføring og specialisering, ligesom undersøgelsesenhederne lettere kan magte anskaffelse af moderne udstyr såsom totalstationer, software m.m.

Konklusion

Der er således ingen tvivl om, at vi kunne lære meget af vore nordiske kolleger. Takket være en lang og grundig uddannelse og den gode, nære kontakt med en interesseret befolkning har dansk arkæologi længe kunnet hævde en førerposition indenfor nordeuropæisk arkæologi. Med den accelererende digitalisering samt behovet for videreudvikling af undersøgelsesmetoderne er vi imidlertid nået til et punkt, hvor det kan være vanskeligt at fastholde vort nuværende decentrale system, uden det går ud over vor position. En stor styrke ved det danske system er den nære kontakt til befolkningen. Den kan kun fastholdes ved en decentral museumsstruktur. Skal de arkæologiske undersøgelser imidlertid kunne følge med udviklingen, kræves større basisenheder end de nuværende småmuseer. En løsning var, at museerne samarbejdede om udstyrscentraler, ligesom man allerede nu samarbejder om konserveringscentraler. Det løser imidlertid ikke problemet med de for små faglige miljøer. Samtidig findes en stor, ydre skal af løst tilknyttede, midlertidigt ansatte arkæologer, der i reglen er dem, der udfører de arkæologiske undersøgelser, og dermed er dem, der sidder inde med den aktuelle viden om området, de arbejder i. På grund af deres løse tilknytning til museumsverdenen udgør de en potentiel risiko for, at den gennem udgravningerne opbyggede viden atter forsvinder. Det er ikke disse løst ansattes fejl, men det er klart, at de vil være mere mobile end fastansatte. Det burde derfor være en opgave og en ambition for fremtiden at sikre denne opbyggede kundskabsbase.

Et løsningsforslag

Columbusægget er måske snublende nært: Kryds den danske ordning med den svenske. Fasthold den decentrale museumsstrukturens fordele i form af god kontakt til befolkningen ved at bibeholde lokalmuseernes antikvariske ansvar for deres respektive lokalområder. Dette ansvar bør udbygges og lovfæstes på linie med lovgivningen i Norge og Sverige. Udgravningsvirksomheden kunne så samles i en række større landsdelsdækkende undersøgelsesenheder (3-5 i alt) i stil med de svenske UV-kontorer. Herved vil de løst tilknyttede arkæologers ekspertise kunne sikres ved fast tilknytning til et større fagmiljø samtidig med, at det vil være mere overkommeligt at følge med metodeudviklingen ved hjælp af videreuddannelse af personale, indkøb af moderne udstyr og opretholdelse af tværfagligt beredskab (osteologi, naturvidenskab og lign.). Hvorvidt finansieringen skal være rent offentlig, helt opgavefinansieret eller i form af en jordudnyttelsesafgift skal overlades til andre at diskutere. Æn ting er dog sikker - det nuværende finansieringssystem med sin skelnen mellem O-sager og P-sager har spillet fallit.

Noter:

1: Det er klart, at der også kan peges på svage sider i de norske og svenske lovgivninger, men de er ikke væsentlige i denne sammenhæng.

Litteratur:

Hertz, J. 1984: Lovgrundlag og administration, *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1984*, pp. 7-14.
Lag om kulturminnen m.m. av 30/6 1988, (1988:950), Sveriges Riksdag, Stockholm.
Lov av 9. juni 1978 om kulturminner (kulturminneloven), Miljøverndepartementet, Oslo. *Lov om museer m.v., Lovbekendtgørelse nr. 584 af 31. august 1989 (Museumsloven)*, Kulturministeriet, København.